

АМЕРИКА УКРАЇНОЗНАВЧА

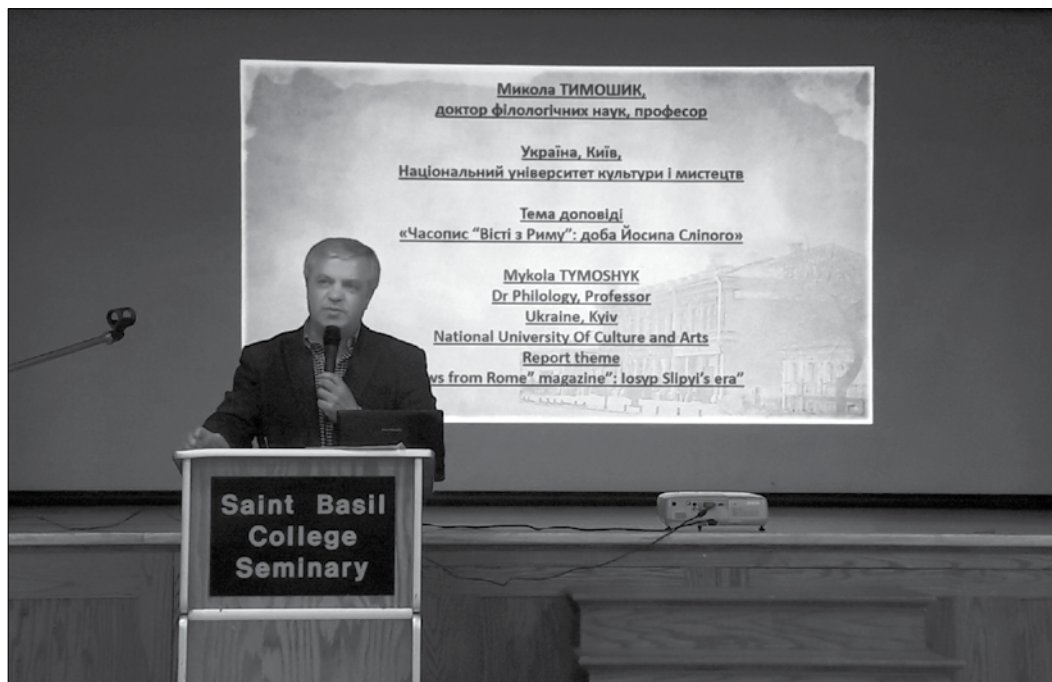
Член редколегії нашого журналу професор і журналіст Микола Тимошик повернувся із двомісячного наукового стажування у США. Там він читав лекції та збирав матеріали для свого нового дослідження «Українська книга і преса у Сполучених Штатах Америки», заодно вів щоденникові записи, в яких, зокрема, спробував свіжим і небайдужим поглядом осягнути сучасну українську Америку.

Основи журналістики для Стемфорда в українському виконанні

Моє наукове стажування в США почалося з незвичної пропозиції отця-ректора знаного в світі St Basil's College в Стемфорді Романа Малярчука прочитати курс основ журналістики для майбутніх священиків.

Втім у діаспорі саме священики були першими журналістами. Та й знамениту американську газету «Свобода», історію якої тепер досліджую, заснував і редагував отець Гр. Грушка.

Цікавими й допитливими виявилися мої перші стемфордські слухачі – майбутні духовні провідники американських українців, які навчаються в коледжі ім. Св. Василя. Цей коледж у західному світі знаменитий тим, що був заснований у 1933 р. за зразком класичних американських коледжів і незабаром після відкриття отримав від уряду штату право готувати бакалаврів гуманітарних дисциплін. Чимало випускників-українців ставали згодом студентами престижних університетів США, а також

Професор Микола Тимошик виступає з мультимедійною доповіддю в Стемфорді на Міжнародній науковій конференції з нагоди 125-ліття кардинала Йосипа Сліпого

на стипендії громади їхали навчатися в Європу – до Римського та Інсбрукського університетів, що додавало авторитету цьому навчальному закладу.

Упродовж кількох тижнів це місце стало для мене джерелом наукового і творчого натхнення: тут читав лекції, збирав архівні матеріали для своєї нової книги, збагачувався мудрістю багатьох земляків, пізнавав чужину.

Направду хочеться низько вклонитися оберегам українського духу, що віддавна «поселилися» на самотній горі Стемфорда неподалік Атлантики довкола дивовижної краси замку. Вкрай важливо окремо сказати дещо про цей замок.

Ця чи не найдорожча споруда, збудована на початку ХХ ст. у англійському стилі вікторіанської епохи, належала одному з найбагатших американців. У 30-х роках ХХ ст., завдячуючи мудрості й патріотизму владика В. Богачевського, господарями завидної посілости стали українці. Відтоді довкола гори розбудовалося дивне Українське Село. А в цьому Селі – такі знакові для своїх і чужинців українські доміанти: Музей, Архів, бібліотека, церква св. Володимира, кредитівка, редакція двомовної газети «Сівач-Sower», управа єпархії УГКЦ, недільна українська школа і Семінарія-Коледж.

У замку, де розміщується Український музей-архів, – неповторна колекція виданих у різних країнах світу друкованих видань із різних сфер українознавства. Кількісно це понад 70 тисяч одиниць книжок, а також тисячі одиниць грамплатівок, фотографій, потужні нумізматична і філателістична колекції, унікальна збірка українських листівок. Колекція стало поповнюється й нині. Тут і довкола говорять здебільшого українською.

Привертає до себе увагу і столітній дуб, «українізований» небайдужими хлопцями зі Львова, що працювали тут. Ці львівські робітники-патріоти спеціально виготовили і прикріпили на його крону величезний золотистий Тризуб, що видно його зусбіч із замкової гори. Хто їде цієї частиною штату, не можуть оминати цього дуба, дивуються, цікавляться, розпитують.

Український Пантеон в американському Бавнд-Бруці

Український Національний Пантеон уже давно існує, але далеко від Батьківщини. Щойно побував тут: околиця містечка South Bound Brook (штат Нью-Джерсі, США).

Ідея створення храму-пам'ятника могилам знаних і незнаних українців, як і цвинтаря при ньому померлих на чужині земляків, що походять з усіх куточків України, зародилася в діаспорі давно. А почала втілюватися 1951 р., коли Церковна Рада (а нині Митрополія УПЦ США) узгодила план купівлі 57 акрів землі. Уряд штату затвердив план посілости під Український Пантеон 1954 р. На святу справу українці з усього світу відтоді стали вносити щедрі пожертви.

У центрі – дивовижної краси церква-пам'ятник Андрія Первозваного, поперед – княгиня-державниця Ольга. Тут – мавзолей опікуна проекту митрополита Мстислава Скрипника.

Знаковим є хрест-пам'ятник борцям за волю України – високий, із ясного граніту. На ньому викарбувані герб України та відзнаки українських національних армій. 1970 р. сюди перевезли з паризької могили С. Петлюри первісний надгробок.

На середину 80-х років тут уже було 2,5 тис. поховань. 3-поміж них – Тарас

Бульба-Боровець, Андрій Ливицький, Володимир Дорошенко, Борис Мартос, Дмитро Донцов, Володимир Січинський, Євген Маланюк, Василь Барка, Оксана Лятуринська...

Ієрархи, державники, діячі культури, літератури, науки, мистецтва. УНРівці і гетьманці, бандерівці і мельниківці, упівці і дивізійники, православні і греко-католики... Вони різного походження, переконання, віри. Але одне мали спільне – любов і вірність Матері-Україні. А ще – бажання бути вільними та здобути свободу і справедливість Старому Краєві. Лише тут, у чужій землі, спізнали спокій і примирення. Припинили сварки й дискусії... Винесли гіркі уроки історії.

Щороку у Провідну неділю, за тиждень після Пасхи, Пантеон «оживає». Приїздять сюди зі всієї Америки сотні, тисячі українців, аби пом'янути тих, ким би мав пишатися цілий народ по обидва береги Дніпра, а молодь – черпати ідеали.

Головний символ Українського Пантеону в Бавнд-Бруці – церква-пам'ятник св. Андрія Первозваного

Митрополит Липківський через 90 літ від часу його розстрілу за вказівкою Кремля

Митрополит Василь Липківський з американської землі й сьогодні закликає українців стверджувати в Україні Українську церкву

Величним пам'ятником у Бавнд-Бруці (штат Нью-Джерсі), одним із численних свідчень українського духу в західній діаспорі, американські українці нагадують нам про ще одного не поцінованого достойно на Батьківщині велета нації – митрополита Василя Липківського.

Бог послав його нам якраз у вершинний момент Української революції, коли відроджувати державу не можна було без своєї національної церкви. Сплеск автокефального руху по всій Україні під його орудою на початку 20-х років минулого століття – то реакція народу на нагальну природну потребу звертатися до Бога рідною мовою.

Цей рух настільки налякав московських займанців, що вони скоро вирішили знищити і саму УАПЦ, і його першоієрарха. І нехай на совісті вічних опонентів українського в Україні

залишаються уїдливі закиди щодо «самосвята» та «політикана». Митрополит Липківський покладену на нього Богом історичну місію виконав достойно. І так же достойно пішов на свою Голготу.

Таку Голготу великого українця в ім'я свого народу й увічнили своїм чесно заробленим коштом наші земляки в Америці. Це – один із знакових пам'ятників Українського Пантеону тут, у Бавнд-Бруці.

Маємо завдячувати нашим землякам у США також і за те, що вони фактично порятували написаний воістину не лише рукою, а й кров'ю серця Липківського рукопис історії церкви. Йдеться про його «Відродження Української Церкви», яку тут двічі перевидавали і таким способом зберегли її для України.

Найповніше у світі зібрання «бандерівської» преси

Це – напевно один із феноменів незнищенності українського духу.

1948 р. в одному з таборів українських скитальців, у німецькому Блюмберзі, юний педагог і редактор із Січєслава Леонід Бачинський носився з думкою зібрати і зберегти все, що заборонялося радянським режимом на рідних землях. Так, із-поміж іншого, постала тоді й перша збірка таборової преси як голос невпокореної частини українців, що втекла від комуністичного «раю» в поруйновану війною Європу.

З розформуванням «плянети Ді-Пі» (за У. Самчуком) збірка опиняється в Канаді, а Бачинський – в Америці. Тут, у Клівленді, він заново починає втілювати свою мрію: створювати своєрідну Книжкову і Пресову Палату українців вільного

світу, де навіки зберігатимуться так звані сигнальні примірники українського друкованого слова, втілені в газеті, журналі, книзі.

Незабаром з усіх кінців світу, де започатковувалося організоване українське життя, стали надходити сюди такі примірники.

15 серпня 1966 р. уряд Огайо реєструє приватну установу під назвою «Ukrainian Muzeum-Archives, Inc.» із правом звільнення від податків. Тепер уже офіційно тут почалося не лише збирання колекції, а й розгорнулася інформаційна, видавнича, просвітницька діяльність.

Пресовий відділ Музею-Архіву за чверть століття керування ним ще одним мрійником-емігрантом Олександром Фединським розрісся в 60-ті роки до рівня найголовнішого зібрання періодичних видань світового українства. І коли 1981 р. передчасно помер її хранитель, українська громада зрозуміла, що справу батькового життя може порятувати, продовжити і ствердити тільки його син. Андрія Фединського, успішного політика і менеджера при Конгресі

Український Музей-Архів у Клівленді

США, земляки фактично «витягнули» з кола вашингтонського істеблішменту і спонукали взятися кермувати цим специфічним «українським возом», обтяженим безцінним духовним скарбом цілої нації.

За дні моєї праці в цьому архіві пан Андрій радо відкривав усі без винятку найдавніші, найцінніші, найнеповторніші за змістом теки, глибоко розуміючи, що вони таки колись мають «заговорити» з-під пера небайдужого дослідника до українців материкової України.

Вражений побаченням, зібраним і осмисленим, залишаю український Клівленд із наміром щиро, захоплюю і правдиво описати цю дивовижну й фактично незнану в Україні планету діаспорної преси, яку всі підрадянські роки вороги українства називали «ворожою», «націоналістичною», «петлюрівською», «бандерівською».

Українське Село в американській Пармі

Предивний факт: у місті Парма, що в штаті Огайо, є територія, яку називають Українське Село (Ukainian Village).

І ця назва не народно-побутова, а офіційна. Таке рішення 2008 р. прийняла влада «за вагомий внесок української громади у розбудову Парми». А ініціаторами ідеї стали парафіяни церкви св. Володимира УПЦ на чолі з парохом І. Наконечним.

Перші українці поселилися в цьому штаті наприкінці XIX ст. Вважається, що початок громади заклала тут родина Футеїв, яка знайшла прихисток у старому приміщенні автопарку Клівленда 1902 р. Тут, у центрі старого міста,

що отримало назву Тремонт, 1910 р. організовані в першу громаду українці звели величну церкву св. Петра і Павла. 1920 р. придбали двоповерхове з колонами приміщення, що до 60-х років XX ст. виконувало функцію Українського Народного Дому. У 30-х роках XX ст. купили триповерховий будинок, у якому розмістилася патріотично-спортивна організація «Пласт», а згодом – Український музей-архів у Клівленді, який працює донині.

Після Другої світової війни, з розвитком сусідньої із Клівлендом Парми, туди перемістилися й духовний та просвітницький центри українців. Територіально Українське Село у Пармі – це кількакілометрова ділянка вздовж Стейт Роуд та двох сусідніх вулиць – Туксідо Авеню та Грантвуд Драйв. Згодом місто подарувало українцям ділянку, де вони заклали Український парк, між двома українськими церквами – св. Йосафата (УГКЦ) та св. Володимира (УПЦ). До слова, церква св. Йосафата – кафедральна, виконує функцію головного собору Пармської єпархії, що з оновленими п'ятьма куполами, школою, актовою

Пам'ятник жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні в центрі Українського Села в Пармі

залою на 1000 чоловік, клубом та службовими приміщеннями формує своєрідний центр села.

Більшість крамниць, ресторанів, офісів адвокатів та різних бізнесових установ тут належать українцям. Є тут і свій банк «Самопоміч», аптека, похоронне бюро, страхове агентство. Туристична «Ukraine-Express» має свої автобуси. Через цю агенцію земляки пересилають в Україну численні посилки родичам. Завжди багатолюдним є продмаг, який відкрив ще у 1970 р. Юрко Сало. Нині власником є його син, також Юрко. Виходить українська газета, мовить українське радіо.

Від вересня 2009 р. в Українському Селі Парми на День Незалежності проходять щорічні паради українців.

Шість україномовних церков в одному місті і п'ять – на його околицях

У Пармі, що в глибинці штату Огайо, аж шість церков, де мовою богослужб є українська. Вони різних конфесій, але в кожній із них моляться за Україну, за нашу єдність і перемогу в російсько-українській війні.

Матернім для всіх цих церков є найстаріший український храм УГКЦ – св. Петра і Павла, заснований 1902 р. у сусідньому Клівленді. Його громада znana двома фактами. Перший: вірян церкви наснажив і благословив сам Андрей Шептицький, який спеціально приїздив сюди зі Львова 21 вересня 1910 р. Другий: «петропавловці» зібрали й подарували своїм землякам у Пармі

150 тис. дол. для побудови там першого храму – св. Андрія. Новоутворена парафія швидко збрала ще 450 тис. дол. і 1967 р. цей храм освятили.

У дружній й великій громаді Св. Покрови – також своя гордість. Її заснування пов'язане з десятиріччям повернення із сибірських таборів майбутнього кардинала греко-католиків Йосифа Сліпого. Тут він був двічі: 1973 р., коли освячував наріжний камінь будови, і через три роки, коли здійснював чин патріаршого освячення нового храму.

Найбільша і найвеличніша церква у Пармі – св. Йосафата. Будувати її почали ще 1949 р., а оновлену, п'ятикупольну, споруду освятили в рік тисячоліття хрещення України – 1988 р. 1983 р., у зв'язку із збільшенням числа вірних УГКЦ в Америці, Ватикан прийняв рішення про утворення в цій країні четвертої єпархії. Центром була обрана Парма, а кафедральним собором відтоді стала ця церква. Нині тут – резиденція владика Пармського Богдана Данила, а

Церква Св. Володимира
в Українському Селі міста Парми

настоятелем собору є отець Богдан Барницький. Поруч із собором – недільна школа українознавства, громадська зала на 1000 чоловік, приміщення гуртків для дорослих і дітей.

Собор св. Володимира – православний і з 1996 р. виконує роль катедрального (УПЦ США, предстоятель архієп. Данило (Зелінський)). Громада заснована ще 1924 р. емігрантами із Західної України. Первинно – в Клівленді, а з 1954 р. перемістилася в Парму. Нова будова – з 1966 р. До 60-річчя Голодомору 1932–1933 рр. прихожани храму зібрали кошти і побудували поруч пам'ятник жертвам цього штучно інспірованого Москвою загальнонаціонального лиха. Як повідомив протоієрей Михайло Гонтарюк, довкола собору вирине українське життя: в школі українознавства навчається нині понад 200 дітей, працюють гуртки танців, гончарства, бандури та малювання.

На початку 60-х років православних побільшало, тому 1963 р. в Українському Селі з'явився ще один храм – св. Миколи.

Є тут і євангелістська церква – УЦХВС, де українці моляться українською.

Український Університет на землі великого Вашингтона

«Влюблятиму вас упродовж цього семестру у свій предмет», – так розпочав свою першу в житті лекцію зовсім юний викладач літературного редагування для нас – другокурсників Київського журфаку. Було це у вересні 1974 р. І тим викладачем виявився нинішній президент і співзасновник Українського Університету (Ukrainian University) у Вашингтоні Володимир Григорович Іваненко.

Ми не бачилися майже чверть століття, відколи мій навчитель справжньої журналістики, а не сухої, нудної, скомпільованої з гібридних текстів і відірваної від реалій життя її суто «комунікаційно-каналізаційної» теорії, переїхав до Америки.

Професор Іваненко не лише сповна показав несподівано розмаїтий Український Вашингтон, а й відразу залучив до проєктів Університету. З-поміж інших і найперший – формування нового наукового збірника.

Зустріч на Бродвеї майже через 40 літ

Петро Кравцов – мій однокурсник і однокласник. Не бачилися з ним від 1978 р., коли роз'їхалися з Києва з новенькими дипломами журналістів у різні кінці України: я – на Буковину, Петро – до Криму. А зустрілися щойно... на нью-йоркському Бродвеї.

Петро вже американець. Але три любові залишилися в ньому незмінними: Україна, обрана професія і... штанга.

На лацкані його піджака відразу помітив наш золотистий Тризуб на синьому фоні. В Україні Кравцов був відомим спортивним журналістом і славетним штангістом, автором захопливої книги про цей улюблений ним вид спорту. Саме штанга дала йому друге дихання в Нью-Йорку. Тут він уже означив близько 30 нових своїх рекордів. Тренує на Брукліні групу молодих штангістів, їздить на національні чемпіонати.

Американець із полтавського села Крячківка... кобзарює в Огайо

Таки сенсація: 23-річний мешканець Кароліни з освітою піаніста Юрій змінює батькове прізвище Brewer на

*Американець із полтавського села
Юрко Фединський кобзарює в штаті Огайо*

материне Фединський (каже, що переважили українські гени) й вирішує поселитися в Україні.

Революцію гідності зі своєю кобзою провів на Майдані, одружився з полтавкою Марією й будує хату в селі Крячківка під Пирятином. Ще – створює кобзарську школу, організовує фестивалі, ростить із дружиною сина і трьох доньок.

З цим дивовижним американським українцем, веселим, розумним, талановитим, зустрівся в Клівленді і щойно став свідком його тріумфу – один із численних своїх американських концертів він дав у переповненій залі тутешнього Українського музею-архіву. Звучала українська кобза, лунали українські пісні.

«Свячене» в Пармі

По-різному проводять другу неділю після Пасхи українці в Україні і діаспорі.

Тут, в Америці, українські греко-католики віддавна відзначають о цій порі

«свячене». Приємно вразило, як проходить таке дійство в Пармі в катедральному соборі св. Йосафата. Зранку – величава служба під проводом владики Пармського Богдана Данила. А після причастя всі, цілими родинами, йдуть до актові зали, що зведена поруч собору. Вона вміщує майже 1000 чоловік.

Обід супроводжується подячними словами владики, виступами учнів школи українознавства, врученням писанок активістам громади з рук настоятеля собору Богдана Барицького. Тут, за тисячі кілометрів від рідного дому, на правду почувашся українцем.

Чомусь подумалося про розвіяних вітрами на всі світи українців. Особливо про тих, що вижили, організувалися, ствердили поміж чужинців своїй найкращі чесноти – працьовитість, побожність, любов до України.

«Український культурний город» у Клівленді

Так називають американські українці частину Федерації Парків Культури, що розташована у західній частині бульвару Мартіна Лютера Кінга в Клівленді. Ще у 1928 р. українці мріяли облаштувати затишне місце в національному стилі. Реалізувати ідею вдалося 1940 р. На 2 червня мер Клівленда Г. Буртон призначив урочисте відкриття Українського парку.

За даними тодішньої преси, сюди прибуло з різних кінців Америки понад вісім тисяч українців.

План парку розбитий у вигляді трикутника. Вхідна металева арка увінчувалася державним гербом України періоду УНР, а з двох боків цієї арки відвідувачів вітали бронзові барельєфи двох великих

*Пам'ятник Лесі Українці на території
«Українського Культурного Городу»*

державників – Богдана Хмельницького та Михайла Грушевського. Домінантами цього дивовижного зеленого острова на околиці урбанізованого мегаполіса стали три бронзові пам'ятники: Володимиру Великому, Тарасові Шевченку, Іванові Франку (скульптор Олександр Архипенко).

1961 р. тут з'явився ще один символ України – бронзовий пам'ятник Лесі Українці, виконаний скульптором світової слави Михайлом Черешньовським. Юна Леся стоїть на повен зріст, у руках тримає квітку ломикамінь, адже ця квітка символізує долю поетки. Кошти на пам'ятник (10 тис. доларів) українці збирали сім літ.

Учасник того дійства О. Гайський згодом напише в «Календарі УНС»

(випуск за 1961 р.): «Якби Леся Українка була поеткою повнодержавного народу, її чоло вкрив би лавровий вінець світового захоплення, її титанічний хід по верхів'ях людської думки був би предметом широкого подиву. Куди не сягала її буйна уява?! Які історичні нетрі, які далекі світи сходила?!».

Ювілей колишнього «каторжника віри»

Велелюдні заходи з нагоди 125-річчя Йосифа Сліпого широко відзначали упродовж 2017 р. по всій Америці. Але найбільш до цього готувалися в Стемфорді.

Одну з перших заокеанських візитацій кардинал Йосиф Сліпий розпочинав саме із цього, стемфордського, осередку «науки, віри і світла». Тут добре пам'ятають його полум'яні промови, які відразу запалювали серця слухачів, вселяли віру, спонукали до дії.

Отож Міжнародну наукову конференцію з нагоди ювілею легендарного кардинала було вирішено провести на базі Коледжу Св. Василя. Напередодні тут відбулася серія презентацій знятого в Україні телекомпанією «Живе телебачення» документального фільму молодого режисера Олени Машинської «Справа Рифи» – про сфабриковану КГБ судову розправу Кремля над Йосифом Сліпим. Для цього запросили до Стемфорда знімальну групу. Фільм показували в актовій залі Колегії на двох сеансах – в обід і ввечері. Крім того, автори «Справи Рифи» демонстрували цю свою цінну за силою не знаної досі загалом правди ще в кількох населених пунктах штату, де мешкають українці.

Що ж до самої стемфордської конференції, то тональність і глибину

проблематики для обговорення тут задали виступи двох доповідачів з України.

Відомий історик професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Володимир Сергійчук привіз із собою щойно виданий у Києві, упорядкований ним же, збірник документів із колишніх радянських спецфондів, присвячений маловідомим сторінкам життя кардинала. Свою доповідь він окреслив так: «Незламність, воля і віра».

Автор цих рядків представив слухачам мультимедійну розповідь на досі не розроблену дослідниками тему «Часопис «Вісті з Риму»: доба Йосифа Сліпого». Рідкісні документи з цієї теми віднайдені ним під час наукового стажування

в архівах Рима і Стемфорда. У рамках конференції відбулася також презентація нового дослідження: М. Тимошик. «Українська книга і преса в Італії». Основа цієї книги – історія видавничої й пресової діяльності Українського католицького університету в Римі, створеного Йосифом Сліпим 1963 р.

Урочистості, непроминальності події слугувало те, що ведучий конференції отець-ректор Роман Малярчук запропонував «Молитву за прославу Слуги Божого Патріарха Йосифа Сліпого» і до її виголошення запросив владика Стемфордської єпархії Павла Хомницького. Усіх присутніх зворушило також слово-спогад про кардинала владика Василя Лостена – багатолітнього очільника єпархії, щедрого мецената Українського музею-архіву та бібліотеки у Стемфорді.

Зважаючи на вагу і значення цієї конференції, її інформаційну, виховну і пізнавальну цінність, керівництво Колегії Св. Василя подбало про відеозапис конференції. Отож і головні доповіді, і виступи учасників зможуть прослухати й побачити всі бажаючі.

Видається цілком очевидним, що пошанування видатних провідників нації у такий спосіб, як це зробили у Стемфорді, заслуговує поширення в інших осередках організованого українського життя нашої діаспори.

Київ – Нью-Йорк – Стемфорд – Вашингтон – Клівленд – Парма – Бавнд-Брук – Детройт – Київ

Микола ТИМОШИК
доктор філологічних наук,
професор, журналіст

Писанка біля Українського Музею-Архіву і бібліотеки у Стемфорді